

ps

**Kunstenaarssociëteit Art et Amicitiae komt in nieuwe oude
expositie in het reine met eigen oorlogsverleden 28 / Ronde
van de Orteliusstraat is (weer) terug 27 / Onder NAP 32 / Lips 38**

Afrekenen met de oorlog

'Een te late poging het eigen straatje schoon te vegen,' vinden leden van kunstenaarsassociëteit *Arti et Amicitiae* de herneming van de omstreden tentoonstelling *In Memoriam* uit 1947. Maar het bestuur vindt dat je alleen 21ste-eeuws inclusief kunt zijn als je vroegere fouten erkent. Edo Dijksterhuis

Het Parool

Omstreden tentoonstelling In Memoriam wordt U zult begrijpen dat...: Arti et Amicitiae rekt eindelijk af met het oorlogsverleden

Opzetten tentoonstelling U zult begrijpen dat..., een reconstructie van de omstreden tentoonstelling In Memoriam uit 1947. Beeld Daphne Lucker

‘Een te late poging het eigen straatje schoon te vegen,’ vinden sommige leden van kunstenaars­sociëteit Arti et Amicitiae de herneming van de omstreden tentoon­stelling *In Memoriam* uit 1947. Maar het bestuur vindt dat je alleen 21ste-eeuws inclusief kunt zijn als je vroegere fouten erkent. En die heeft Arti zeker gemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Edo Dijksterhuis 1 september 2022, 20:00

Je kunt de sigarenrook bijna ruiken. Het zijn dikke exemplaren die de bestuursleden van Arti et Amicitiae roken op het schilderij dat Huib Luns maakte in 1939. Luns staat er zelf ook op afgebeeld, direct naast de voorzitter die een brief voorleest. Zijn gezicht is een en al aandacht, net als dat van Salomon Garf en Arnout Colnot die de rechterkant van de ovale tafel vullen. De enige vrouw van het tienkoppige bestuur, Lizzy Ansingh, zit een beetje weggeschoven van de tafel, alsof ze er niet helemaal bij hoort. Het doek ter ere van het honderdjarige bestaan van de kunstenaars­sociëteit toont

‘Arti’ zoals het zichzelf toen zag: gewichtig en bedachtzaam, keurig en nogal traditioneel.

Twee jaar na voltooiing van het schilderij was Garf een van de vijftien Joodse leden die zonder pardon de vereniging uit werden gezet. Niet veel later zei Ansingh haar lidmaatschap op. En Colnot had zich ontpopt tot ijverige opvolger van Duitse verordeningen, die gedurende de hele oorlog bestuursfuncties bleef uitoefenen. Nog voordat het wettelijk verplicht was, liet Arti haar leden een Ariërverklaring ondertekenen en zich aanmelden bij de door de bezetter gecontroleerde Kultuurkamer.

Kilheid

Tot op de dag van vandaag hangt het groepsportret van Luns in de sociëteit aan het Rokin, op de achterwand, naast de bar. Sommige oudere leden weten: die Garf heeft Auschwitz niet overleefd. Of: die Colnot was fout in de oorlog. Maar de meeste weten weinig tot niets van het oorlogsverleden van hun vereniging.

De tentoonstelling *U zult begrijpen dat...* moet daar verandering in brengen. De titel is ontleend aan de openingszin van de brief die de secretaris op 22 september 1941 stuurde aan een van de Joodse leden, waarmee hij de mededeling inluidde dat deze niet meer welkom was. De kilheid druipt er vanaf. Met een paar formalistische frasen werden collega’s, vaak ook vrienden of biljartmaatjes, buiten de deur gezet. Om koste wat het kost de vereniging te behoeden voor definitieve sluiting werden ze aan hun lot overgelaten.

Hoewel 28 Arti-kunstenaars werden veroordeeld vanwege collaboratie, was het leeuwendeel van de verenigingsleden ook na de oorlog nog overtuigd van het eigen gelijk. Of botter gezegd: ze hadden een ongelooflijk bord voor hun kop. Toen koningin Wilhelmina zich in 1946 terugtrok als beschermvrouwe, reageerden het zeer koningshuisgezinde gezelschap verbolgen en werd Wilhelmina’s portret van de muur getrokken. In plaats van hand in eigen boezem te steken, zoals de Haagse zustervereniging Pulchri had gedaan, organiseerde Arti een jaar later de tentoonstelling *In Memoriam*. Hiermee werden niet de Holocaustslachtoffers herdacht maar, zoals in de catalogus stond, ‘die leden onzer Maatschappij, die gedurende den j.l. wereldoorlog in Duitse of Japansche handen op zoo jammerlijke wijze het leven lieten’.

In Memoriam werd in de pers unaniem neergesabeld als onkies en getuigen van slechte smaak en nog slechter zelfinzicht. ‘Het recht om de slachtoffers van het verzet te eren behoort niet aan de collaborateurs,’ schreef *De Waarheid* onomwonden. Het is deze tentoonstelling die nu onder de titel *U zult begrijpen dat... De keuzes van Arti et Amicitiae in en na WO2* is gereconstrueerd.

Toch geen lege zalen

Er zijn eerder pogingen gedaan om met Arti’s oorlogsverleden in het reine te komen, met onder meer tentoonstellingen in 2014 en 2019. “Maar het beklijft niet,” concludeert Marjoca de Greef, curator en huidig Arti-bestuurslid. “Dit is echter de eerste keer dat het bestuur zelf actie onderneemt. Wij willen een vereniging zijn voor iedereen. En dat kan niet als je niet eerst duidelijk uitspreekt dat je er ooit heel nadrukkelijk niet was voor iedereen.”

Door de gewraakte tentoonstelling opnieuw te maken, wil Arti zicht- en tastbaar maken hoe ‘fout’ eruitzag in 1947. Makkelijk was die reconstructie niet. Alleen een vergeelde catalogus met namen en titels is overgeleverd. Foto’s of ooggetuigenverslagen ontbreken. Ontwerper Marieke van Diemen baseerde de vormgeving op de lambrisering die vlak voor en na de oorlog in de tentoonstellingszaal aanwezig was. Het grafische karakter is doorgetrokken in blokpatronen waar de schilderijen in zijn opgehangen – of niet. Aanvankelijk konden slechts tien van de oorspronkelijke 103 werken worden getraceerd. “Dat zou bijna lege zalen hebben opgeleverd,” erkent De Greef.

Mommie Schwarz: Zelfportret aan de ezel. BeeldCollectie JoodsMuseum

Dat *U zult begrijpen dat...* geen conceptuele verbeeldingsoefening is geworden is te danken aan de UvA-historici Lucie van Hulst en Eliza van Walraven. Zij wisten met behulp van twee stagiairs

nabestaanden te traceren en hun speurwerk leverde nog eens veertig kunstwerken op. Aan de bruikleen van een schilderij van Mommie Schwarz ging een emotionele briefwisseling vooraf met de Limburgse eigenaar, die in eerste instantie weigerde mee te werken maar zich later bedacht en het doek zelfs aan Arti wilde schenken om permanent te vertonen. Een portret van Louis van der Noordaa werd nog in het weekend voor de opening gevonden, omdat het nu hangt in een tentoonstelling in Villa Mondriaan.

Twee in de oorlog overleden Arti-leden waren niet vertegenwoordigd in de tentoonstelling van 1947 en ontbreken ook nu weer. De weduwen van verzetsstrijder Gerrit van der Veen en Mozes Cohen gaven toen geen toestemming en dat is postuum gerespecteerd. Dat wordt uitgelegd in de biografieruimte die aan de hedendaagse uitvoering is toegevoegd, waar een QR-code toegang geeft tot hun levensverhaal op de Arti-website. In dezelfde ruimte zijn ook zelfportretten te zien van vijf Joodse Arti-leden die niet voldeden aan de stijve criteria van de toenmalige tentoonstellingsmakers. Zo overleefde Jaap Kaas de oorlog als onderduiker en stierf Martin Monnickendam in 1943 aan een longontsteking, vlak voordat hij op transport naar het oosten zou worden gezet.

Gaten in het oorlogsarchief

De biografieruimte is een aanvulling op de twee reconstructiezalens, net als het zaaltje met toenmalige persreacties. “Deze herneming moet geen correctie van de geschiedenis worden”, zegt De Greef. “We willen het niet beter maken dan het was.”

Om die reden zijn de toelichtingen heel feitelijk en is nieuwe informatie die uit de research kwam, vermeld op bordjes in een andere kleur. Bij wijze van algehele duiding is er een inleidende zaal waarin een tijdlijn glashelder laat zien hoe Arti zich roomser dan de Paus opstelde als het aankwam op maatregelen om Joden buiten te sluiten. Het oorlogsarchief, een paar planken vol dozen, is vrij in te zien. Er zijn medewerkers aanwezig om bezoekers te wijzen op de gaten in het materiaal – zo ontbreken notulen van bestuursvergaderingen en correspondentie met Joodse leden – maar conclusies moet ieder voor zich trekken.

Terwijl de curatoren niet hebben getornd aan de samenstelling van de oorspronkelijke tentoonstelling, hebben ze op taalkundig gebied wel ingegrepen. De Greef: “Het woord ‘royeren’ hebben we bijvoorbeeld niet overgenomen. Dat is een juridische term, die impliceert dat iemand iets fout heeft gedaan en dat er een proces aan vooraf is gegaan. Maar dat gold voor de Joodse leden niet. Zij zijn zonder omhaal uitgesloten of van de ledenlijst geschrapt. Zo zeggen we ook van concentratiekampslachtoffers dat ze ‘vermoord’ zijn in plaats van ‘omgekomen’.”

Aan het einde van het zalentrajec kunnen bezoekers zelf teksten toevoegen. Arti wil meer verhalen van nabestaanden boven water te krijgen en het oorlogsverleden verder invullen. Hernieuwde aandacht voor de getoonde kunstenaars is ook een stille hoop. “Kunstenaars als Jaap Kaas en Max van Dam zouden een retrospectief verdienen”, vindt De Greef. “Het gaat hier veelal om carrières die abrupt zijn geëindigd en oeuvres die zijn verschrompeld. Laat dit een bijdrage zijn aan het eerherstel.”

[U zult begrijpen dat... t/m 2 oktober in Arti et Amicitiae, Rokin 112](#)

Publieksprogramma: Arnon Grunberg interviewt historicus Bart van der Boom op 15 september en op 22 september een avond met Oy Vey en de UvA over in- en uitsluiting. Meer informatie: arti.nl

Zoals meer Amsterdamse Jodendie het nazistische gevaar voelden naderen, liet schilder en Artid Maria Boas-Zélanderin 1938 haar hand lezen. De afdruk die erbij hoorde, hangt in de biografieruimte van U zult begrijpen dat....Boas-Zélander werd in augustus 1943 vermoord in Auschwitz. BeeldAllard Pierson, collectie Philip Meerloo